

Schokland

Werkboek burgerschap voor niveau 2

MENNO BEEKHUIZEN | ANKE TAUBE | SANDER HEEBELS
MARJAN DORRESTEIJN | HANNEKE SCHOTTERT | ANNELIEN TIENSTRA

uitgeverij
~deviant

2017 Eerste druk, derde oplage

Met medewerking van: Anne-Marie Brunen; Malou Lemaire
Vormgeving en opmaak: Stefan Roelfsema, Uitgeverij Deviant; PPMP Prepress, ppmp.nl
Tekening omslag: Mirjam Vissers, mirjamvissers.nl
Tekeningen binnenwerk: Mirjam Vissers, mirjamvissers.nl; Thomas Boerboom, thomasboerboom.nl;
Aimée de Jongh, aimeedejongh.com; Ymke Pas, ymkes-infographics.nl
Stefan Roelfsema, Uitgeverij Deviant

Uitgeverij Deviant
Zuidsingel 13
3811 HA Amersfoort
t: 033-4650831
e: info@uitgeverij-deviant.nl
i: www.uitgeverij-deviant.nl

© 2016 Uitgeverij Deviant, Amersfoort

Het is niet toegestaan dit werk, of delen daarvan, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever te kopiëren. Onrechtmatig kopiëren is een vorm van diefstal.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van art. 16b en 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht, Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp. Voor het overnemen van een of enkele gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers of andere compilatiewerken dient men zich tot de uitgever te wenden.

Ondanks alle inspanningen is het de uitgever misschien niet gelukt alle rechthebbenden te achterhalen. Als u denkt rechthebbende te zijn, neemt u dan contact op met de uitgever.

Uitgeverij Deviant drukt haar boeken in Nederland en op papier met het FSC-keurmerk.

ISBN 978-94-91699-863

Inhoudsopgave

Woord aan de leerling 6

Kern van burgerschap

Introductiethema 8

Hoofdstuk 1 Vrijheid 8

Hoofdstuk 2 Rechten 12

Hoofdstuk 3 Regels en wetten 16

Zelftest 20

Portfolio-opdrachten 22

Sociaal-maatschappelijke dimensie

Thema 1 Cultuur en identiteit 26

Hoofdstuk 1 Cultuur 26

Hoofdstuk 2 Identiteit 32

Hoofdstuk 3 Gedrag 36

Zelftest 41

Thema 2 Multiculturele samenleving 43

Hoofdstuk 1 Immigratie 43

Hoofdstuk 2 Integratie 48

Hoofdstuk 3 Discriminatie en emancipatie 52

Zelftest 58

Thema 3 Veiligheid 60

Hoofdstuk 1 Veiligheid 60

Hoofdstuk 2 Criminaliteit 66

Hoofdstuk 3 Straffen 70

Zelftest 75

Thema 4 Media 77

Hoofdstuk 1 Communicatie en media 77

Hoofdstuk 2 Invloed van media 82

Hoofdstuk 3 Omgaan met media 87

Zelftest 91

Portfolio-opdrachten 93

Politiek-juridische dimensie

Thema 1 Democratie	98
Hoofdstuk 1 Politiek	98
Hoofdstuk 2 Democratie in Nederland	104
Hoofdstuk 3 Invloed op de politiek	108
Zelftest	112
Thema 2 Verkiezingen	114
Hoofdstuk 1 Politieke partijen	114
Hoofdstuk 2 Stemmen	118
Hoofdstuk 3 Na de verkiezingen	123
Zelftest	127
Thema 3 Bestuur van Nederland	129
Hoofdstuk 1 Regering	129
Hoofdstuk 2 Parlement	133
Hoofdstuk 3 Gemeente en provincie	137
Zelftest	142
Thema 4 Rechtsstaat en rechtspraak	144
Hoofdstuk 1 Rechtsstaat	144
Hoofdstuk 2 Rechtspraak	148
Hoofdstuk 3 Rechtszaken	152
Zelftest	156
Portfolio-opdrachten	158

Economische dimensie

Thema 1 Werk	162
Hoofdstuk 1 Werken	162
Hoofdstuk 2 Werk vinden	168
Hoofdstuk 3 Aan het werk	174
Zelftest	180
Thema 2 Werk en de samenleving	182
Hoofdstuk 1 Arbeidsmarkt	182
Hoofdstuk 2 Rechten van werknemers	186
Hoofdstuk 3 Verzorgingsstaat	192
Zelftest	196
Thema 3 Kritisch consumeren	198
Hoofdstuk 1 Omgaan met geld	198
Hoofdstuk 2 Consumeren	204
Hoofdstuk 3 Duurzaamheid	209
Zelftest	214
Portfolio-opdrachten	216

Vitaal burgerschap

Thema 1 Leefstijl	220
Hoofdstuk 1 Gezonde leefstijl	220
Hoofdstuk 2 Genotmiddelen	225
Hoofdstuk 3 Gezondheid	230
Zelftest	235
Thema 2 Relaties en seksualiteit	237
Hoofdstuk 1 Relaties	237
Hoofdstuk 2 Seks	242
Hoofdstuk 3 Samenleven	247
Zelftest	253
Portfolio-opdrachten	255

Wereldburgerschap

Thema 1 Nederland en de wereld	258
Hoofdstuk 1 Globalisering	258
Hoofdstuk 2 Mondiale problemen	262
Hoofdstuk 3 Europese Unie	267
Zelftest	272
Thema 2 Verschillen in de wereld	274
Hoofdstuk 1 Arm en rijk	274
Hoofdstuk 2 Mensenrechten	279
Hoofdstuk 3 Wereldreligies	283
Zelftest	289
Portfolio-opdrachten	291
Bronvermelding afbeeldingen	294

Woord aan de leerling

Dit boek is een werkboek voor het vak burgerschap. Tijdens het vak burgerschap leer je kritisch nadenken over de keuzes die je maakt en over de wereld om je heen.

Bij dit werkboek hoort een handboek. De vragen en opdrachten in dit werkboek gaan over de tekst uit het handboek.

Dit werkboek bestaat uit zes delen, met elk een eigen kleur:

Kern van burgerschap

Sociaal-maatschappelijke dimensie

Politiek-juridische dimensie

Economische dimensie

Vitaal burgerschap

Wereldburgerschap

Elk deel bestaat uit een of meerdere thema's en elk thema is opgedeeld in drie hoofdstukken.

Elk hoofdstuk bestaat uit theorievragen en verwerkingsopdrachten. De theorievragen gaan over de theorie en bronnen uit het handboek. De verwerkingsopdrachten gaan wat dieper in op een onderwerp uit het handboek. Sommige verwerkingsopdrachten maak je (deels) samen met een klasgenoot.

Aan het einde van elk thema maak je de zelftest. Hiermee test je je kennis van het thema en bereid je je voor op de thematoets of dimensietoets.

Aan het einde van elk deel maak je een of meer portfolio-opdrachten. Je bespreekt met je docent welke opdracht(en) je maakt. De uitwerking van de opdrachten neem je op in je portfolio voor het vak burgerschap.

Succes!

Kern van burgerschap

Hoofdstuk 1 Vrijheid

Theorievragen

1. a. Wat betekent vrijheid voor jou?

---

b. Waaraan merk je dat je in Nederland vrijheid hebt?
Schrijf drie voorbeelden op.

1: _____

2: _____

3: _____

2. Lees de uitspraken en beantwoord de vragen.

a. “Iedereen in Nederland kan zijn eigen keuzes maken.”

Ben jij het met de uitspraak eens?

Ik ben het er **wel** / **niet** mee eens, omdat _____

---

b. “Ik word gek van alle keuzes die ik moet maken.”

Herken jij jezelf in de uitspraak?

Ik herken me er **wel** / **niet** in, omdat _____

---

3. a. Leg in je eigen woorden uit wat vrijheid van meningsuiting inhoudt.

---

b. Lees het twitterbericht.

c. Dankzij de vrijheid van meningsuiting kun je problemen bespreekbaar maken. Welk probleem probeert Ton Jansen bespreekbaar te maken?

---

4. Er zijn grenzen aan de vrijheid van meningsuiting. Geef daarvan een voorbeeld.

---

5. Bekijk de cartoon over respect op bladzijde 14 van het handboek.

a. Waarom is er in deze situatie **geen** sprake van respect?

---

b. Hoe hadden de personen in deze situatie wel respect kunnen tonen?

---

6. Lees de situaties.

Situatie 1

Emre zit in een stiltecoupé in de trein. Hij houdt een kort telefoongesprek met zijn beste vriend.

Situatie 2

Na twee jaar verkering maakt Sofie het via een appje uit met haar vriend.

Situatie 3

Danique laat haar hond uit in de wijk. Haar hond poept op de stoep en Danique loopt door zonder het op te ruimen.

Welke situatie vind jij het meest respectloos?
Leg je antwoord uit.

Verwerkingsopdrachten

1. Bekijk de strip.

a. Waarom wil Aisha vluchten uit haar land?

- b. Wat heeft vrijheid met veiligheid te maken?
Leg dit uit met behulp van de strip.

- c. Lees de uitspraak.

“Vrijheid is het belangrijkste wat er is.”

Ben je het met de uitspraak eens?

Ik ben het er **wel** / **niet** mee eens, omdat

---

2. Lees de tekst.

Lil' Kleine aangehouden na optreden

Rapper Lil' Kleine is aangehouden na een optreden op het Hilversum On Air Festival. Tijdens dat optreden stak hij zijn middelvinger op en vroeg hij het publiek van gillende tienermeiden hetzelfde te doen. Hij zei onder andere: 'Gooi je middelvinger in de lucht voor politie en justitie, SBS 6 en RTL Boulevard'. De rapper

werd later op de avond alweer vrijgelaten.

In RTL Late Night gaf Lil' Kleine aan het niet eens te zijn met de aanhouding. Hij zei onder meer dat 'je in een land van vrijheid van meningsuiting artistieke vrijheid hebt'.

Bron (bewerkt): AD.

- a. Vind je het gedrag van Lil' Kleine respectloos?
Licht je antwoord toe.

- b. Lil' Kleine vindt dat zijn opmerking valt onder de vrijheid van meningsuiting.
Vind je dat hij gelijk heeft?

Ik vind dat hij **wel** / **geen** gelijk heeft, omdat

Hoofdstuk 2 Rechten

Theorievragen

1. a. Leg uit wat een recht is.

---

b. Geef een voorbeeld van een recht.

---

c. Leg uit wat een plicht is.

---

d. Geef een voorbeeld van een plicht.

---

2. Lees het voorbeeldkader **De identificatieplicht** op bladzijde 15 van het handboek.

a. Wat is de identificatieplicht?

---

b. Waarom denk je dat de identificatieplicht bestaat?

---

3. a. Leg uit wat een grondrecht is.

---

b. Voor wie gelden de Nederlandse grondrechten?

---

4. Schrijf onder elke foto het grondrecht dat bij de foto past.

Kies uit: **recht op onderwijs** / **vrijheid van meningsuiting** / **vrijheid van godsdienst** / **stemrecht**.

a.

_____

b.

_____

c.

_____

d.

_____

5. Vul in elke zin het juiste woord in.

Kies uit: **overheid** / **vrijheid** / **Grondwet** / **grondrechten** / **macht**.

De _____ is de belangrijkste wet van Nederland. In de Grondwet staan de _____. Er staat ook in hoe de _____ in Nederland is verdeeld. Grondrechten zorgen ervoor dat je in _____ kunt leven. Daarnaast beschermen grondrechten je tegen de macht van de _____.

Verwerkingsopdrachten

1. Bekijk de infographic **Voorbeelden van grondrechten** op bladzijde 16 van het handboek.

a. Wat vind jij een belangrijk grondrecht?
Licht je antwoord toe.

---

b. Merk je in het dagelijks leven dat je dit grondrecht hebt?
Licht je antwoord toe.

---

c. Andere mensen hebben dit grondrecht ook.
Hoe kun je daar rekening mee houden?

---

2. Lees de tekst.

The screenshot shows a web browser window with a search bar and navigation icons. The main content is a news article with a large image of a smartphone and a laptop. The headline reads 'Agenten hacken computers en luisteren telefoons af'. The text below the headline discusses a proposed plan by the Minister of Security and Justice to allow police to hack computers and listen to Skype conversations. It also mentions the organization Bits of Freedom's concerns about privacy.

Agenten hacken computers en luisteren telefoons af

De minister van Veiligheid en Justitie wil een nieuw plan invoeren. Volgens dit plan mag de politie inbreken op computers en gesprekken afluisteren via Skype. Agenten kunnen op deze manier sneller een einde maken aan aanvallen via internet. Ook kunnen ze gemakkelijker verdachten van kinderporno en terrorisme opsporen.

De burgerrechtenorganisatie Bits of Freedom is het niet met het voorstel eens. Ze zijn namelijk bang dat de privacy van onschuldige burgers wordt geschonden.

[Gerelateerde artikelen >](#)

Bron (bewerkt): NU.nl.

a. Welk plan wil de minister van Veiligheid en Justitie invoeren?

---

b. Over welke twee rechten gaat de tekst?

Kruis de twee juiste rechten aan.

het recht op veiligheid

het recht op onderwijs

de vrijheid van meningsuiting

het recht op privacy

c. Welk recht vindt de minister in dit geval het belangrijkste?

Leg je antwoord uit.

---

d. Ben jij met het plan van de minister eens?

Ik ben het er **wel** / **niet** mee eens, omdat

Hoofdstuk 3 Regels en wetten

Theorievragen

1. Bedenk bij elke locatie een regel die op die locatie geldt.
Leg per regel ook uit wat het doel ervan is.

a. **Thuis**

Regel: _____

Doel: _____

b. **Bioscoop**

Regel: _____

Doel: _____

c. **Zwembad**

Regel: _____

Doel: _____

2. Bekijk de afbeelding.

a. Welke vier regels worden op het bord aangegeven?

1: _____

2: _____

3: _____

4: _____

b. Waarvoor zijn deze regels bedoeld, denk je?

---

c. Op welke plek zouden deze regels kunnen gelden?
Licht je antwoord toe.

---

3. a. Leg uit wat een norm is.

---

b. Leg uit wat een waarde is.

---

4. Verbind elke waarde met de norm die erbij past.

Waarde
privacy
gezondheid
trouw
vrijheid

Norm
Je eet veel groente en fruit.
Je houdt afstand als je in de rij staat om te pinnen.
Je kiest je eigen beroep.
Je gaat niet vreemd.

5. a. Wat is een wet?

---

b. Door wie worden wetten gemaakt?

---

c. Schrijf twee voorbeelden op van wetten waar jij weleens mee te maken hebt.

1: _____

2: _____

6. Leg per foto uit hoe de regel op de foto je vrijheid beperkt.

a.

---

b.

---

7. Leg in je eigen woorden uit wat er met het recht van de sterkste wordt bedoeld.

Verwerkingsopdrachten

1. a. Bedenk bij de waarden uit de tabel een norm en een regel. Er is al een voorbeeld gegeven.

Waarden	Normen	Regels
gezondheid	<i>niet roken</i>	<i>rookverbod in de horeca</i>
gelijkheid		
veiligheid		

b. Waarom worden regels vaak gebaseerd op de waarden en normen die gelden in de samenleving?

---

2. Lees de tekst **Somalië: een land waar het recht van de sterkste geldt** op bladzijde 20 van het handboek.

a. Wie hebben de macht in Somalië?

---

b. Waarom is Somalië een voorbeeld van een land waar het recht van de sterkste geldt?

---

c. Hoe worden mensen in Nederland beschermd tegen het recht van de sterkste?

---

d. Stel je voor dat je wetten en regels kon invoeren in Somalië.

Welke drie wetten of regels zou jij invoeren om het leven in Somalië te verbeteren?

1: _____

2: _____

3: _____

Zelftest

1. Vul in elke zin het juiste begrip in.

Kies uit: **Grondwet / grondrechten / norm / vrijheid / waarde.**

- a. Wetten en regels mogen niet in strijd zijn met de _____.
- b. De _____ om je aan de verkeersregels te houden is gebaseerd op de waarde veiligheid.
- c. _____ gelden voor iedereen en mogen niet zomaar worden ingeperkt.
- d. Een _____ is een idee dat belangrijk wordt gevonden.
- e. Omdat je in Nederland in _____ leeft, mag je zelf beslissen wat je doet.

2. Leg uit wat respect is en geef er een voorbeeld van.

---

3. a. Geef een voorbeeld van een grondrecht.

---

b. Waarin staan de grondrechten beschreven?

---

4. Wat hebben normen en waarden met elkaar te maken?

---

5. Waarom zijn er in Nederland wetten en regels?

---

6. Lees de tekst.

Celstraf voor bedreigen agenten

Abdel A. (31) is door de rechter in Den Haag veroordeeld omdat hij bedreigende berichten over de politie op Facebook had geplaatst.

Hij bedreigde onder meer wijkagent Marius Blok. Abdel A. schreef op Facebook onder een foto van wijkagent Marius Blok: 'Dit is 'm dan, ik hoop dat hij mij een keer aanhoudt. Ik beloof jullie dat ik hem helemaal overhoop zal steken.'

Bron (bewerkt): AD, 10 juli 2015.

a. Hoe blijkt uit de tekst dat er grenzen zijn aan de vrijheid van meningsuiting?

---

b. De vrijheid van meningsuiting is een grondrecht.
Wat houdt dit in?

---

c. Heeft Abdel A. respect voor de politie getoond?
Leg je antwoord uit.

Opdracht 1 Gedicht of verhaal voor dodenherdenking

Op 4 mei vinden in heel Nederland dodenherdenkingen plaats om de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog te herdenken. Tijdens de dodenherdenking houden mensen in het hele land twee minuten stilte. Na deze stilte worden gedichten en verhalen voorgelezen.

Jij gaat voor een dodenherdenking een gedicht of verhaal schrijven over vrijheid.

1. Maak een woordweb over vrijheid om inspiratie op te doen voor je gedicht of verhaal.
2. Bedenk aan de hand van je woordweb waar je je gedicht of verhaal over gaat schrijven.
3. Schrijf je gedicht of verhaal. Zorg ervoor dat het thema vrijheid centraal staat. Bedenk ook een titel.
4. Laat je gedicht of verhaal door je docent beoordelen. Neem je gedicht of verhaal en de beoordeling op in je portfolio.

Opdracht 2 Poster over respect in het ov

Door reizigers in het openbaar vervoer wordt veel geklaagd over gedrag van medepassagiers. Bijvoorbeeld over mensen die luid telefoneren, hun afval niet opruimen of niet opstaan voor reizigers die slecht ter been zijn. Ook wordt er vaak geklaagd over agressie en geweld.

Je ontwerpt een poster die reizigers moet motiveren respectvol met elkaar om te gaan. De poster zal in treinen, bussen, metro's en trams komen te hangen.

1. Bedenk hoe je mensen kunt motiveren om respectvol met elkaar om te gaan in het openbaar vervoer.
2. Verzin een slogan voor je poster. Een slogan is een korte pakkende zin die de boodschap van je poster duidelijk maakt.
3. Bedenk welk beeldmateriaal je nodig hebt om je boodschap te ondersteunen. Zoek afbeeldingen of maak zelf foto's of tekeningen.
4. Maak de poster. Verwerk de slogan en de afbeelding(en) in de poster. Zorg ervoor dat de boodschap duidelijk overkomt.
5. Laat je poster door je docent beoordelen. Neem (een foto van) de poster en de beoordeling op in je portfolio.

Schokland: methode burgerschap

Schokland is een methode burgerschap voor niveau 2, 3 en 4 van het mbo. De methode daagt leerlingen uit om kritisch naar de wereld om zich heen te kijken en actief mee te doen in de samenleving.

De methode *Schokland* bestaat uit een handboek, een werkboek voor niveau 2, een werkboek voor niveau 3-4 en *Schokland Online*, een online oefen- en toetsprogramma op de methodesite Studiemeter.

Werkboek niveau 2

Dit werkboek bestaat, net als het handboek, uit zes delen:

Kern van burgerschap
Sociaal-maatschappelijke dimensie
Politiek-juridische dimensie
Economische dimensie
Vitaal burgerschap
Wereldburgerschap

Elk deel bestaat uit een of meerdere thema's en elk thema is opgedeeld in drie hoofdstukken.

Het werkboek biedt vragen en opdrachten bij de theorie en de bronnen uit het handboek, namelijk:

- theorievragen en verwerkingsopdrachten per hoofdstuk;
- een zelftest ter afsluiting van elk thema;
- portfolio-opdrachten per deel.